

Mózes I. könyve (Genezis)

1. Általános bevezetés Mózes öt könyvéhez

Az Ószövetség öt, összefüggő történeti könyvvel kezdődik, amelyet a Biblia Mózesnek tulajdonít.

1.1. A könyvek címe

A héber hagyomány az egyes könyveket első szavukról nevezte el:

- Mózes I. könyve: Böresit („Kezdetben”)
- Mózes II. könyve Völle sömot („És annak nevei”)
- Mózes III. könyve Vajjiqra („És hívta”)
- Mózes IV. könyve Vajjödabber („És mondta”), vagy Bömidbar („a pusztában”)
- Mózes V. könyve Elle had’barim („Ezek a szavak”)

Összefoglalóan az öt könyvre a Tóra („Törvény”, „Tan”, „Útmutatás”) elnevezést használták. Az isz. 2. században Tertullianus nevezte először Mózes öt könyvét Pentateuchus-nak azaz öt könyvnek.¹

A Septuagintában az egyes mózesi könyveket tartalmuk alapján nevezték el és ezek a címek később meghonosodtak a latin nyelvű Vulgatában is.

- Mózes I. könyve: Genesis/Genesis – Az eredet, kezdet könyve
- Mózes II. könyve Exodus/Exodus – A kivonulás könyve
- Mózes III. könyve Leuitikon/Leviticus – A léviták könyve
- Mózes IV. könyve Arithmoi/Numeri – A számok könyve
- Mózes V. könyve Deuteronomion/Deuteronomium – A második törvény könyve

1.2. Szerzőség, keletkezési idő a teológia szerint

A zsidó hagyomány Mózeset tekintette a Pentateuchus szerzőjének. Ennek első írásos nyomát az isz. 1.századból ismerjük Josephus Flaviusnál² és Alexandriai Philonnál³.

A szerzőséggel kapcsolatos első kételyek csak az isz. 12. században fogalmazódtak meg. Később zsidó tudósok– Hobbes, Spinoza filozófusok – vonták kétségbe a mózesi iratok hitelességét. A keresztény egyház csak a 18. századtól, a deizmus megjelenésével kezdte megkérdőjelezni a mózesi iratok hitelességét. Ekkor három fő irányzat alakult ki a Pentateuchus szerzőségével kapcsolatban:

- **Két forrás elmélet:** Mózes öt könyve alapvetően két fő forrásból állt össze, az egyikben Isten neve Jahve, a másikban Elohim.

- **Töredék elmélet:** A Pentateuchus könyveit kisebb egységekből fűzték össze hosszú évszázadok folyamán.

¹ Egyes vélemények szerint (pld. Wellhausen) Józsué könyve annyira hozzátartozik Mózes könyveihez, hogy helyesebb lenne a Hexateuchus azaz hat könyv elnevezés használata

² Ókori zsidó történetíró, kb. isz.37-100. Nevéhez fűződik a Zsidók története és a Zsidó háború című könyv.

³ Ókori zsidó vallásfilozófus, kb. ie.20-iu.45, Alexandria

- **Kiegészítéses elmélet** : A Pentateuchos kezdetben egy szűkebb terjedelmű irat volt és ezt az alapot egészítették ki a későbbiekben.

A 19. század végére szilárdult meg a Pentateuchus kialakulásával kapcsolatos mai álláspont⁴, az úgynevezett **négy forrás elmélet** amely a bibliakritikus iskola egyik meghatározó alakjához, J. **Wellhausen**hez (1844-1918) köthető. Elméletének lényege a következő:

Szóbeli hagyomány-----	Írott hagyomány, 4 változatban-----	redaktor (szerkesztő)
	(4 forrás elmélet)	végső megszerkesztés
	-Jahvista	ie. 4.-3. szd.
	- Elohista	
	- Deuteronomista	
	- Papi irat	

Azaz Mózes öt könyve kezdetben csak szóbeli formában létező hagyomány volt, amelyet az idők folyamán - eltérő helyeken és időkben - négyféle írott formában jegyeztek le. Ezekből a forrásokból merítve, hosszú évszázadokon keresztül több redaktor (szerkesztő) munkája révén állt össze Mózes öt könyve. A végső egybeszerkesztés csak az ie. 4.-3. században történt, amikor az öt könyvet utólagosan kötötték Mózes személyéhez.

A 4 forrás:

- 1.) J - Jahvista forrás: az ie. 9. században keletkezett, a kettészakadt zsidó királyság déli részében, (Júdában), a királyi udvar történetírói körében.
- 2.) E - Elohista forrás: az ie. 8. században keletkezett az északi zsidó királyságban, (Izraelben) a királyi udvar történetírói körében.
- 3.) D - Deuteronomista forrás: az ie. 7. században keletkezett a Jósíási reform idején, ezért érezhetően sok utalás van benne a törvényre
- 4.) P - Papi forrás: az ie. 5. században keletkezett, a babiloni fogságban, illetve a hazatérő zsidók körében, a vallási megélénkülés, a templom újjáépítése és a templomszolgálat újraindítása miatt sok utalás van benne a papi törvényekre.

Miért támogatják ma is a legtöbben ezt az elképzelést ?

1. A mózesi könyvekben található ún. „**kettős történetek**” miatt.

Eszerint több olyan rész is van a mózesi könyvekben, amelyek később némi változtatással vagy szó szerint megismétlődnek:

- Ábrahám és Izsák hasonló esete feleségeikkel (Gen.12:10-20 vö. 20:1-18 vö. Gen. 26:7-11)
- az ember „kétféle” teremtéstörténete (Gen. 1: 27 vö. 2: 7 vö. 2:21-22)
- a Tízparancsolat megismétlése (Ex. 20 vö. Deut. 5. fej.)
- az ünnepek többszöri megismétlése (Ex. 23:14, 34:18, Lev. 23:4, Num. 28-29. fej., Deut. 16:1) stb.

2. Stílusbeli eltérések

⁴ A Wellhausen-i négy forrás elméletet keletkezése óta sok kritika érte, de ettől függetlenül - kisebb – nagyobb módosításokkal - a teológiai szakirodalom alapvetően ma is ezt az álláspontot képviseli, noha az egyes vélemények között ma is nagy viták folynak.

Legszembetűnőbb Isten kétféle elnevezése : Jahve és Elohim

3. Anakronizmusok (=kortévesztések)

Mózes könyveinek azon részei, ahol egyértelmű, hogy a szöveg későbbi korra utal, mint Mózes kora : prófécia (Deut. 18. fejt., Deut. 28. fejt., Deut. 33. fejt. stb.), földrajzi nevek (Gen.11:31, Ex. 1:11 stb), Mózes halála leírása (Deut. 34. fejt.), királyság említése (Gen. 36:31, Deut. 17:14) stb.

1.3. Szerzőség, keletkezési idő a Biblia szerint

A Biblia és a zsidó-keresztény hagyomány egyöntetű álláspontja szerint a Pentateuchus szerzője Mózes, az ie. 15. században élt zsidó próféta és népvezér.

A bibliakritika érveinek cáfolata :

1. A **kettős történetek** nem feltétlen utalnak több forrás meglétére. Ha egyesével átnézzük a vitatott történetek listáját, láthatjuk, hogy:

- vagy valamilyen okból tanulságképpen ismétli meg a történetet (Ábrahám, Izsák és feleségeik)
- vagy mindig más szempontot emel ki a történet újra megemlékezésekor (teremtés történet)
- vagy a szöveggörnyezetet vizsgálva más összefüggésbe kerül és nyomatékosul egy – egy bibliai szakasz – főleg törvények, megtartandó ritusok esetén (ünnepek, Tízparancsolat)

2. Stílusbeli eltérés

Stílusbeli eltérések alapján igyekeznek a Pentateuchus különböző forrásrétegeit kimutatni, azonban, hogy ez mennyire nem egyértelmű vizsgálódás, azt igazolja az ezzel kapcsolatos elméletek és viták sokasága és kuszasága.

Isten neve a zsidó hagyományban annyira szent, hogy a mai napig sem ejtik ki hithű körökben. Írásban is legtöbbször vagy csak a tetragrammaton (Isten nevének négy héber mássalhangzója) vagy körülírás olvasható. (Adonáj, Elohim stb.) Mindez nem stílus függvénye.

3. Anakronizmusok

Az anakronizmusok egy része abból adódik, hogy a bibliakritika álláspontja szerint nincsenek prófécia. Ha a szövegben mégis prófécia olvassunk, azok késői betoldások, amelyet a szövegírók prófécia tüntettek fel, hogy az iratot hitelesítsék. Az anakronizmusok másik formája abból ered, hogy a földrajzi neveket a szöveg másolói az évszázadok folyamán aktualizálták, érthetővé tették, vagy magyarázó jelzővel látták el, ami már a saját koruk állapotát tükrözte. A Mózes halálára, illetve ennél későbbi eseményekre való utalások valóban későbbi szerkesztői munka nyomai, amikor Mózes könyvét összefűzték Józsué könyvével, a követő történeti könyvvel. Egyébként ez a szerkesztői szövegrész csak csekély hányadát teszi ki a Pentateuchusnak, ezért emiatt nem lehet vitatni az öt könyv mózesi szerzőségét.

Érvek a mózesi szerzőség mellett :

1. A **Pentateuchus bizonyosága** a mózesi szerzőség mellett:

Ex. 17:14 – „ Akkor így szólt az Úr Mózeshez: Írd meg ezt a dolgot emlékeztetőül egy könyvben”. Hasonló igehelyek: pl. Ex. 24:4, Ex. 34:27, Num.33:1-2, Deut. 31:9,11 stb.

2. Az **Ószövetség más könyvei** is visszahivatkoznak Mózes könyveire és kivétel nélkül mind az ötöt az ő nevéhez kapcsolják. pl. Józs. 1:7-8, 32, I. Kir. 2:3, II. Kir. 14:6, II. Kir. 21:8, Ezsd. 6:18, Neh. 13:1, Dán. 9:11-13, Mal. 3:22 stb.
3. Az **Újszövetség** szintén visszaidézi a mózesi könyveket, maga Jézus is hitelesíti a szerzőséget. pl. Mát. 19:8, Márk 12:26, Ján. 5: 46-47, Ján. 7: 19, Ap. Csel. 3:22, Róm. 10:5 stb.
4. Az Exodus olyan **történeti, földrajzi, jogszokásbeli, életmódbeli, nyelvészeti** stb. utalásokat tartalmaz, amelyet csak kortárs szemtanú írhatott le. Olyan valaki, aki bár zsidó volt, jól ismerte az egyiptomi udvar szokásait, de jártas volt a pusztai nomád életmódban is és csak hírből ismerhette Kánaán földjét. Példák: Ex. 15:27 felidézi, hogy Élímben hány forrás és hány pálmafa volt; Deut. 11:7-8 leírja a manna formáját, viszonylag sok egyiptomi jövevényszót használ, Ábrahám és Hágár esete, Jákob-Lábán és a házi bálványok jogi problémái stb.
5. Az egész Pentateuchusra a tudatos **rendezettség** jellemző. Ez annyira szembeszökő, hogy még az egyébként több forrás elméletet való Jubileumi Kommentár is úgy zárja le a mózesi könyvek szerzőségének kérdését: „ *A Pentateuchus minden apró egyenetlenségei mellett is egységes mű*”⁵
6. A zsidó-keresztény hagyomány egységes **bizonyágtétele**.

2. Mózes I. könyve szerkezeti vázlata

A Genézis történeti jellegű könyv. Ahogy a címe is utal rá, bemutatja

- a Föld
- az emberiség
- a bűn
- a jó és gonosz közti nagy küzdelem
- a földi történelem
- és a választott nép ősatyáinak eredetét, kezdeteit.

Szerkezeti vázlat:

I. Az őstörténet (A teremtéstől Ábrahám családfájáig) - részletesebben 1:1-11:32

- I.1. A teremtés története 1:1-2:25
 - Az ember Isten képére teremtettsége 1:26
 - Antropológia alapige 2:7
 - „Nem jó az embernek egyedül” 1:18
 - A házasság alapító igéi: 2:24-25
- I.2. A bűneset 3:1-24
 - Az ősevangélium 3:15
- I.3. Kain és Ábel 4:1-16
 - Isten figyelmezteti Kaint 4:7
- I.4. Nemzetségtáblák Noéig (Kain, Séth) 4:17-5:32

⁵ Jubileumi Kommentár szerk. Bartha Tibor, Református Zsinati Sajtóosztály é.n. 137. p.

- I.5. A bűn elhatalmasodása, a Vízözön 6:1-9:29
- I.6. Nemzetek eredete 10. fejezet
- I.7. Babel 11:1-9
- I.8. Sém nemzetsége Ábrahámig 11:10-32

II. Ábrahám és Izsák története 12:1-50:26

- II.1. Ábrahám története 12:1-25:11
- II.2. Izsák története 21:1-35:29
- II.3. Jákob és családja története 25:19-49:33
- II.4. József és testvérei története 30:24, 37:1-50:26

A félév folyamán az I. nagy szerkezeti egység történéseit és tanulságait tekintjük át (nem írásmagyarázati formában), azaz választ keresünk, mit mond a Biblia a földi élet és az ember eredetéről, valamint az emberiség közös őstörténetéről.